

Методи за изучаване и въздействие при децата

Както посочва Виготски, детската възраст е особен граничен период – 6-7-годишните все още не са излзали от детството, не е изчезнала непосредствеността и все още е непълна диференцираността на психичните процеси и разграничаването на външно – вътрешно, а все пак изискванията на културата към тях растат. Според стадиите, които Ериксън извежда, след излизането от бебешката възраст /до навършване на 3 години/ и между периода на детството и училищната възраст се налюдават изключително разнообразни методи за изучаване и въздействие при децата. Първият (4-5 г.) се характеризира с опозицията *инициатива- вина* и се наблюдава експанзия на въображението, най-видима в непрекъснатите и разнообразни игри и рисуването. В този стадий детето е готово да поема разнообразни роли, разширява се социалното пространство и начините на взаимодействие с другите. Тук се оформят и полово-ролевите стереотипи – Ериксън приема психо-социалното развитие така, както го описва Фройд. За момчетата и момичетата процесът на идентификация с родителя от същия пол и катексирание на родителя от противоположния протича по различен начин. До този момент майката е типично обектът на привързване, най-значим обект за детето независимо от пола, тя е и обектът, с който то се идентифицира. Между 3 и 6 години момичетата запазват идентификацията с майката, а обект на “ желанията “ им става бащата. Момчетата от своя страна започват своето отделяне от първоначалния обект, като го запазват значим, и се идентифицират с бащата. Осъществява се един вид порастване в семейството- момчетата и момичетата приемат своите полови роли. Вторият стадий (6- 14 г.), който обхваща предучилищната възраст, е между трудолюбието и непълноценността – характерни са вътрешният стремеж към учене, създаване, правене по добър и удовлетворяващ начин, любопитство за “ как са нещата ”. Детето вече има възможност и желание да поема, изпълнява и завършва задачи и конкретни начинания, които ще му донесат успех. За Пиаже в предучилищната възраст става преход от действието към знака- период, белязан с творчество, фантазия, въображение. Единодушен е с Виготски, че именно тук се разширява схемата за времето представяне- детето надхвърля “ тук и сега “ и за първи път има възможност да обхване и миналото, и вероятността за бъдещо състояние. Наблюдават се първоначални обобщения на обектите по характерни признаци, осъществява се първата класификация. Този стадий е белязан от егоцентричната гледна точка на детето- то не предполага друга перспектива, освен неговата собствена. Характерно е магическото мислене- анимизъм, артифициализъм, реализъм- точно поради егоцентризма, детето приема, че всичко съществуващо е идентично на него самото. Поради споменатите особености, за тази възрастовата група е подходящо да бъде изследвана с рисувателни тестове. Експанзивното въображение и поривът за творчество естествено се включват в процеса на рисуване- любимо и необходимо за детето действие. В рисунките си по непринуден начин се очаква детето да изрази това, което възприема, преживява и знае за света, себе си и другите около него. Възможността да излезе от непосредствено случващото се, способността да изпълнява и завършва задачи ще се наблюдава в

готовност и умение да рисува това, което е предложено.

Възможността на тази възраст човек да мисли действия предполага, че е подходящо и достъпно да се изпълняват кинетични рисунки, т.е. да се рисуват обектите в движение.

Изводите за когнитивното развитие на децата се правят въз основа на генетичния изобразителен стил (стил на рисуване, типичен за дадена възрастова група) . На тази възраст се очаква рисунките да са типични за интелектуалния реализъм.

Интелектуалният реализъм е рисувателен стил, наблюдаван типично от 4 до 7 г., характеризира се с изобразяване на един вътрешен модел на света, основан на това, което детето знае за действителността. Обектите обикновено са нарисувани с най-информативните си части- признак за синкретичното мислене, първоначалното обобщение, което детето прави, възможността да се отдели от конкретното и съсредоточи върху типичното. Човек на тази възраст знае, че всичко стои вертикално на земята и този принцип се абсолютизира- рисува се базисна линия или се използва долният ръб на листа и всичко рисувано стои или е перпендикулярно на нея. Изображението е двумерно, няма пространствена ориентация. За този стадий са характерни прозрачните рисунки (през стената на къщата може да се види обзавеждането вътре) и множественост на перспективата.

За определяне на социалното и емоционално развитие се използват проективните стилове (конкретни графични елементи, носещи смисъл за психичното функциониране на художника). В рисунките на децата се наблюдава подчертаване на долната и горната част на листа, което типично се интерпретира като тревожност и стремеж към стабилизация. Във възрастта на децата обаче това е типичен способ за въвеждане на двумерно пространство. Ротирането на фигура може да значи нестабилност, но тук се има предвид недостатъчната зрялост на фината моторика и е по- скоро прогностично за когнитивното и моторно развитие. Допирането на две фигури говори за важната роля на връзката между изобразените обекти. Защриховането на фигура от една страна предполага неприемане, а от друга е още една типична за тази възраст характеристика. Отношенията към себе си и другите се измерват посредством височината на фигурите и разстоянието между обектите.

Следователно, може да се обобщи:

1. Рисувателните техники са подходящ инструмент за изследване на развитието на деца от предучилищна възраст.

2. Генетичният рисувателен стил е стабилна характеристика Интелектуалният реализъм е типично основният стил за 6-7 годишните. Транспарантност и множественост на перспективата не се наблюдават. Децата са в преходен период към визуален реализъм – изобразителен стил, характерен за 7 до 11 годишна възраст и се представя в рисунки, в които последователно са изобразени последователно пространствени отношения – т.е. рисува се това, което се вижда. Цветовете са конвенционални, характеристиката е видима в събраните рисунки. Различава се лява и дясна част на рисунката, наблюдава се линейна перспектива, транспарантността

изпълнява функция на повествование.

3. Когнитивното развитие се отразява и в броя на нарисваните елементи в човешката фигура.

5. Разбирането и приемането на половите роли и сексуалната идентификация могат да бъдат изследвани чрез пола на нарисваната фигура. Отстоянието между членовете на семейството може да служи като индикатор за възприеманите от художника взаимоотношения помежду им.

Методите на изучаване при децата включват, първо и най-вече, формиране и развиване у децата на различни навици и умения за слушане, говорене, при по –големите деца - четене и писане. Трябва да се обърне голямо внимание на психологичната страна на усвояването при децата. Когато ухото получи сигнала, той достига мозъка, неговия слухов център и след това достига до кинетичния център. Т.е., ако възпитателят иска децата да изучат даден материал, той трябва да използва всички удобни случаи да ги накара да го чуват и говорят.

Психологическите изследвания доказват това. Например, руският психолог П.К.Зинченко доказва, че в изучаването на един субект и двете - съзнателната и механичната памет са от значение. В изследването си за механичната памет, той достига до извода, че тази памет е силна, следователно при въздействието при децата трябва да се създават благоприятни условия за механично запомняне. П.К.Зинченко показва, че механичното запаметяване е възможно, само когато вниманието на децата е концентрирано не върху фиксирането на материала в паметта им чрез множество повторения, а върху решаването на някои умствени проблеми, свързани с този материал.

Според други известни педагози, методиките за изучаване при децата трябва да се градят на три основополагащи принципа:

1. Детето трябва да харесва това, което ще му въздейства. Тоест, у детето трябва да се формира положително отношение към образователния процес като цяло. Трябва да се избягват действия или изисквания, които биха довели до разочарование или нежелание за въздействие.

2. Въздействието върху децата не е просто цел на обучението, а е инструмент по пътя за създаване на познавателни умения у детето. Чрез обучението, то открива света, нови култури и нрави, учи се да мисли логично, да забелязва нещата и явленията и да ги категоризира, да открива причинно - следствените връзки, да разбира диалектиката на живота.

3. Езиковата среда е естествената среда на детето. Езикът по-скоро се усвоява, отколкото да се учи. Говоренето е също толкова естествен процес, каквито са играта, смехът, храненето и т.н. Ето защо, при езиково въздействие, обучаващите трябва да моделират такава среда на обучение, която да се доближава максимално до естествената среда на общуване.

Известно е, че възпитателният потенциал на всяко общество е ориентиран към формирането на социално приемливо поведение и начин на живот на подрастващите поколения - този процес се покрива със същността, съдържанието и посоките на протичане на въздействие при всяко дете. Въздействието условно може да се проследи в етапите на социално научаване и на усвояване на себе си като активен социален индивид:

Æ въздействието е сложно единodeйствие от влиянието (силата, присъствието, интензитета на въздействие) на социалната среда и закономерното съзряване на човека като биологичен организъм, психика и социална идентичност (полово-ролева);

Æ в интрапсихическата си същност въздействието отново е процес на единodeйствие между усвояването (интернализацията) на единици социален опит и неговото претворяване в действия, поведение, стил на живот;

Æ в интерперсонален план въздействието отразява процесите на комуникация на личността в обществото. Обществената действителност предявява задължения, изисквания, очаквания, а индивидът отговаря с отношение, отговорност, активност;

Æ на всеки възрастово-психологически етап от развитието на детето, въздействието протича под различни форми с общи характеристики и се открояват в процесите на подражание, идентификация, усвояване на социалните роли, стремеж към социално

утвърждаване.

Превръщането на водещите социални норми и ценности във вътрешно индивидуални убеждения и позиции отразява преминаването на процеса на външно въздействие и социализация във вътрешна готовност за самостоятелна социална индивидуализация на личността. В етапите на своето психосоциално развитие личността на детето гради нарастващи по сложност умения за социален контакт с обществото - в юношеската възраст личността е способна да установи значително по-широки контакти, значими взаимоотношения както с членовете на обществото, така и с отделни социални институции и др. В тази възраст детето най-активно усвоява социалния опит и формира нравствените диспозиции на личността си; стреми се към изграждане на адекватно социално поведение, постигане на саморегулация на действията си, постъпките и отношението си към социалната група, обществото, общочовешките ценности, традиции и култура.

Трудностите в процесите на въздействие най-често се свързват с влиянието на социалната среда и нейното негативно отражение в макро- и в микроплан. *Семейството* се смята за решаващия социален фактор за формирането на готовност за въздействие при просоциално (или асоциално) поведение от страна на подрастващите. Следователно "нездравото" семейство или липсата на семейство създават едни от водещите предпоставки за процеса на неправомерна социализация на индивида. Експериментално е доказано, че умереното и постоянно позитивно въздействие върху поведението от страна на родителите (или други близки) в повечето случаи гарантира устойчивата мотивация и социално-позитивната ориентация на подрастващите. Негативното въздействие е самостоятелен фактор за формирането и мотивирането на готовност за протест, агресия и конфликт.

Следователно, може да се формира следния извод: последствията формират основните начини на въздействие върху личността на детето.

Стилът на родителско поведение (основни стилове: авторитетен, авторитарен, либерален) също влияе върху въздействието при отговорно поведение и висока степен на самоконтрол и независимост. Най-благоприятно се отразява авторитетният стил родителско поведение.

В периода на юношеството, за въздействието при децата голямо значение оказва и

процесът на *социално сравнение*: процес на оценяване на личностовите способности, стил на поведение, външност, реакции и общо усещане за Аз-а при съпоставка с околните (референтната група). Този процес подпомага самоопределянето и качествено променя взаимоотношенията с останалите хора (стремеж към по-голяма интимност и искреност сред приятелското обкръжение).

Преоценката на ценностите води до преоценка и на риска, често до подценяването му - или дадено поведение изобщо не се схваща като рисково, или не достига информация за възможните последици от дадено въздействие. Голяма част от юношите се смятат за неуязвими и виждат в рисковото поведение просто възможност за себеизява и демонстрация на независимост. Подобно обяснение влага Елкинд в понятията "персонален мит" (увереността на подрастващите, че са неуязвими) и "въображаема аудитория" (предположението, че другите непрекъснато ти обръщат внимание и те критикуват).

Депресията в юношеска възраст се появява едновременно с други разстройства (тревожни състояния, поведенчески нарушения, рисково поведение, нарушения в храненето като анорексия и булимия, и др.) в отговор на вътрешното и външно напрежение. Вероятността за поява на депресивни и стресови реакции през юношеска възраст са много индивидуални, но могат да се обобщят в:

Æ негативно отношение към външния вид, отказ да се приеме естественото биологично съзряване на организма;

Æ прекалена склонност към самокритика и неудовлетвореност от постиженията или фиксиране само върху неуспехите;

Æ неблагоприятна обстановка в семейството - проблеми с психическото здраве на родителите, развод, икономически затруднения;

Æ слаба популярност сред връстниците;

Æ нисък успех в училище (това може да е и последица);

Æ липса на самочувствие

Въздействието при децата преминава през три основни фази: фаза на **планиране**, фаза на **изпълнение** и фаза на **оценяване**

. Тези три фази са последователни и взаимно свързани. Развивайки практически опит, възпитателят първо планира, след това изпълнява този план и накрая оценява успеха от дейността.

Във всяка от тези фази “добрият” възпитател – независимо от статута му си задава серия от въпроси, които, по време на процеса, присъстват в съзнанието му непрекъснато.

По отношение на планирането трябва да се каже, че всеки възпитател започва с някакъв вид планиране. То е изградено върху решението на въпроса “Какво трябва да знаят, да могат, да разбират и да правят децата?”. Отговорът на този въпрос е целта на въздействащия. Първата стъпка от планирането е поставянето на някаква цел. Тя може да е както ниска, като пазенето на тишина в час, така и висока, като развиване на морала и духовните ценности на децата. Втората стъпка в планирането е избиране на стратегия и подбор на поддържащите материали.

Има множество изследвания, които доказват значението на процеса на планирането. Петерсън, Марис и Кларк (1978, Teacher planning, teacher behavior, and student achievement. American Educational Research Journal, 15, 417-432) откриват, че поведението на възпитателя пред децата зависи от плановете, които той прави. Кларк и Уингър (1979, Three studies of teacher planning. East Landing) и Маккътчън (1980, How elementary teacher plan their courses. Elementary School Journal, 81, 4-23) установяват, че планирането дава на обучаващите или въздействащите увереност и сигурност.

Друга, не по-малко важна причина за планирането, е емоционалната.

Маккътчън (1982, How do elementary teachers plan? The nature of planning and influences on it. Focus on Teaching) открива, че внимателното планиране на въздействието при децата дава възможност за създаване на сигурност и увереност за въздействащите, а Нийл, Пейс и Касе (1983, The influences of training, experience and organizational environment on teachers' use of the systematic planning model.) откриват, че начинаещите работници /психолози или социални работници/ са свикнали да правят доста обширни писмени планове. Опитните психолози обръщат внимание на планирането, когато се сблъскват с нещо, в което не са напълно сигурни или знаят, че е трудно за възприемане от децата. Планирането допринася за повишаване ефективността на работата с деца.

Планът на въздействието трябва да отразява целите, съдържанието и процедурите за времево ограничен инструктивен сегмент.

Друга важна стъпка е възпитателите да се запознаят добре с целите, учебните програми, материалите и правилата, които се определят от нивото на развитие на съответното дете, върху, което трябва да се окаже въздействие.

Маделин Хънтър (1982, Mastery teaching. El Segundo, CA: TIP Publications) развива много популярен подход за инструктивната ефективност. Нейните принципи, до голяма степен произтичащи от образователната психология, са като рамка за голям брой от развитите обществени училища по света.

Моделът на Хънтър посочва специфични планове за привличане на ученическото внимание, за проверка на разбирането и два начина на практикуване. Моделът съдържа седем компонента и съответните им функции. Компонентите са:

1. Мотивация;

2. Тема и цел;

3.Въведение;

4.Моделиране;

5.Проверка на разбраното;

6.Работа, ръководена от учителя;

7.Самостоятелна работа;

Всеки един от тези компоненти отговаря на съответни въпроси, които очертават функциите им:

1.Как ще бъде привлечено вниманието на децата?

2.С какво ще се въздейства върху децата и защо?

3.Каква нова информация ще бъде обсъждана?

4.Как може възпитателят да представи новото умение или съдържание?

5.Как може възпитателят да се убеди, че децата заучават новия материал?

6.Какви възможности се дават на децата да прилагат наученото?

7. Как биха могли поставените задачи да бъдат използвани в дългосрочен план?

Демотивирането на децата може да се избегне само ако възпитателят вярва и се стреми към това, че въздействието трябва непрекъснато да се стимулира. Това се постига трудно, но ако дейностите, с които се сблъскват децата са разнообразни те ще са заинтересовани да правят различни неща. Ако новият материал се представя винаги по един и същи начин, той ще става за децата все по-малко и по-малко предизвикателство.